

תורה ומדינה הלכה למעשה- קדושת א"י ואיסור היציאה ממנה

- בעניין היציאה מארץ ישראל לחו"ל מצאנו שלושה מקורות עיקריים בגמ'. הגמ' בע"ז המביאה את הכתוב במסכת שמחות, בדבר כהן האסור בטומאת ארץ העמים, ואומרת שלמרות איסור עקרוני זה, מותר לו לצאת לחו"ל ובכך להיטמא, ע"מ לדון בערכאות שלהם על כספו וכדומה. עוד מתירה הגמ', לצאת לכהן המיטמא עקב רצונו ללמוד תורה או לישא אשה. נחלקו התנאים, כאשר יש לו אפשרות ללמוד תורה בא"י, אם אסור לו לצאת שהרי יכול ללמוד בא"י, או שבעניין לימוד תורה ונשיאת אשה, לא מפי הכל אדם יכול ללמוד, ולא עם כל אשה אדם יכול להתחתן. לכאורה הגמ' הייתה יכולה להסתפק בהבאת ההיתר ליציאה מן הארץ, ע"מ שלא להפסיד ממון, היינו לדון בערכאות שלהם, וכ"ש שיהיה מותר לצאת ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה, שהינם מצוות חשובות, לשם מה אם כן הוזכרו מצוות אלו בברייתא. התוספות בדבריו מתעלם מהחלק הראשון של הברייתא, ואומר שלהלכה מותר לצאת מא"י רק למצוות חשובות, כדוגמת לימוד תורה ונישואין, אך שאר מצוות לא מצדיקות יציאה לחו"ל. עוד נראה מדברי התוס', שסוגיא זו לא עוסקת דווקא בכהן, אלא מתוך העובדה שבמסכת שמחות מדובר, בפרק העוסק באיסור טומאת כהן, הברייתא מביאה דין זה בכהן, אך איסור יציאה מהארץ, חל גם בכל יהודי באשר הוא. יסוד זה מובן מכך, שהתוספות מחלק בין היתר יציאה זמני שמותר ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה, לבין היתר יציאה ע"מ להשתקע בחו"ל, שלדעתו אסור בשום אופן. זאת מוכיחים התוס' מגמ' העוסקת בכל יהודי ולא רק בכהן. בנוסף לכך, אם תוס' היו מבינים שהגמ' עוסקת דווקא בכהן, היו אומרים שלהשתקע בחו"ל אסור לא רק לכהן, שאסור לו לצאת בגלל הטומאה, אלא לכל יהודי. מהתעלמות זו של התוס' מחילוק זה, נראה שלדעתם דין איסור יציאה מהארץ, חל על כל יהודי, גם כאשר היציאה זמנית, אם לא ע"מ ללמוד תורה ולישא אשה. לעומתם, מדברי השאלות המובא בתוס' עולה, שבשביל כל המצוות מותר לצאת לחו"ל. אולם נראה שע"מ לתרץ את קושייתנו, סובר שאכן לדון בערכאותיהם נחשב כמצווה, ואפילו ללמוד תורה ולישא אשה, שלדעתו מדובר במצוות קלות יותר, מותר לצאת לחו"ל. לשון הברייתא מובן לשיטתו, אך תמוה מאוד כיצד הפכו שתי מצוות אלו למצוות קלות. נראה לתרץ, שבמצוות האלו ישנו חידוש גדול יותר בהיתר היציאה מהארץ. משום שבמצוות אלו בד"כ ניתן לקיימם גם בא"י, ואפילו בהם אנו מותר לצאת מא"י, כ"ש שאר מצוות, שבד"כ לא ניתן לקיימם בא"י וגם בחו"ל כגון כיבוד הורים וכדומה, שאם הוריו בחו"ל אין לו עוד הורים לכבד בא"י. נראה מאחרונים רבים שהלכו כדעת השאלות, ואמרו שמותר לצאת בשביל כל המצוות מא"י. נראה שפסקו כך משום שכפי שאמרנו דברי תוס' מוקשים, שהרי התעלם מתחילת הברייתא ולא הביאה להלכה. לעומת השאלות שמתיר לצאת לחו"ל בשביל כל המצוות, וזאת הוא לומד מההיתר לדון בערכאות שלהם ע"מ להציל מידם, וכ"ש שאר מצוות שוודאי חשובות יותר מהפסד ממונו.
- מקור נוסף העוסק באיסור יציאה לחו"ל, מובא לגבי היתר גילוח בחוה"מ למי שבא ממדינת הים. הראב"ד, וכן פסק כשיטה זו השולחן ערוך במפורש, מבין שמדובר בסוגיה זו במי שיצא מא"י לחו"ל. כאשר יצא בהיתר, כשחוזר יכול להתגלח בחוה"מ, במידה ולא הספיק לפני כן. אך כאשר יצא באיסור לחו"ל, אסור לו להתגלח. מסקנת הגמ' להלכה שם, שאסור לצאת לחו"ל ע"מ לטייל. אולם מותר לצאת לחו"ל ע"מ להרוויח כסף, למרות שיש לו די כסף לקיום מינימלי גם בא"י. מכך שהמפרשים חיברו גמ' זו לגמ' הנ"ל, כפי שמובא בצורה מפורשת בדברי הרמב"ם, משמע שצריך שתהיה מצווה מסוימת, ע"מ שיהיה מותר לצאת לחו"ל, כך נראה מדברי השאלות. אולם, לא ברור מה המצווה שישנה בהרווחת כסף, וכן בהתדיינות בערכאות משפטיות בחו"ל. מדברי הפוסקים נראה, שמה שמצריכים מצווה, היינו מצווה כלשהי-עניין חשוב שלשמו מותר יהיה לצאת לחו"ל. על בסיס הבנה זו, הסבירו הפוסקים שקיימת מצווה להתפרנס, מצווה זו נובעת לדעתם מחיוב האב ללמד את בנו אומנות, וממילא העיסוק במקצוע לפרנסתו נחשב כמצווה, אפילו אם יש לו די כסף לקיום מינימלי. על בסיס הבנה זו מוסיף המג"א ואומר, שגם לראות פני חברו נחשב כמצווה המאפשרת לצאת לחו"ל. לכאורה הדבר תמוה, מה מצווה יש בראיית פני חברו, המתירה לצאת לחו"ל בגללה. מעיון במקור דין החשבת פני חברו כמצווה, נראה מדברי הגר"א שראיית פני חברו היינו דווקא זה שבא מן הדרך שיש מצווה להקביל פניו, משום שיכול להיות שעברה עליו דרך ארוכה, וישמח באופן חריג מכך שחברו יוצא לקראתו. בנידון דידן נראה שמצווה זו של ראיית פני חברו, המתירה לדעת המג"א יציאה לחו"ל, הינה דווקא בחבר כזה שישנו צורך מיוחד למפגש אתו, אחרת אין במפגש זה שום מצווה. אם כן, ע"פ החיבור שעשו הפוסקים המובא גם ברמב"ם בפירוש בין שתי גמ' אלו עולה, כי כל מצווה מתירה יציאה מן הארץ, אפילו ראיית פני חברו, כאשר המפגש הינו נצרך בצורה מיוחדת, וכן כאשר ישנו צורך לפרנסה, אפילו אם יש לו אפשרות קיום מינימאלי בארץ, וכ"ש שאר מצוות. אולם כאשר ישנה אפשרות סבירה לקיים את המצווה, או העניין החשוב שיש בו אלמנט מצוותי בא"י, אסור יהיה לצאת לחו"ל. כפי שעולה מפשט דברי הגמ' בע"ז, המתירה לצאת לחו"ל לצורך מצווה שלא ניתן לקיימה בא"י, ורק ללימוד תורה ולשאת אשה, נחלקו התנאים אם יכול לצאת בל מקרה כי לא עם כל אחת ניתן להתחתן, ולא מכל אחד ניתן ללמוד. משמע שבשאר מצוות לא ניתן להקל באופן זה כלל.

- לעומת ההתאמה שעשו הפוסקים בין שני המקורות הנ"ל, עומדת הגמ' השלישית העוסקת ביציאה מא"י, ואומרת שרק כאשר אין לאדם מה לאכול כלל, יכול לצאת מא"י לחו"ל. מפשט הדברים עולה שגמ' זו עומדת בסתירה גמורה למקורות הנ"ל, אלא שהרמב"ם, בהביאו את שלושת המקורות הנ"ל ביחד, מבין שגמ' זו עוסקת בהשתקעות בחו"ל ומגורים שם לאורך זמן. לעומת זאת, המקורות הנ"ל עוסקים באיסור יציאה אפילו זמנית לחו"ל, שהיא אכן מותרת לצורך מצווה כלשהי. כן נראה גם מחילוקו של התוס' הנ"ל, הסובר שכל היתר לצאת לצורך קיום מצווה, הינו כאשר מיד אח"כ חוזר, אך להשתקע אסור לצורך מצווה זו או אחרת.
- מהמקורות הנ"ל עולה בצורה מפורשת, שחל איסור גמור לצאת לחו"ל, שלא לצורך מצווה. ויותר מכך עולה מהגמ' העוסקת בהיתר גילוח בחוה"מ, שאסורה היציאה לחו"ל לצורך טיול ונופש. אם כן, קשה מאוד על דעת אלו המתירים לצאת לחו"ל, ע"מ לראות פלאי הבריאה ולנשום אוויר פסגות. כפי שהסברנו היתר היציאה לחו"ל, הינו רק אם ישנה מצווה בדבר, וכן רק כאשר מצווה זו אינה יכולה להיעשות בא"י. קשה מאוד להסתמך על היתר היציאה ע"מ לראות פני חברו, וע"ג היתר זה להתיר לנשום אוויר. מפני שכפי שהוכחנו, היתר ראיית פני חברו נחשב מצווה, רק כאשר מדובר במפגש שנצרך באופן מיוחד, ולא סתם רצון לראות פני חברו. לא ניתן גם לומר, שראיית פלאי הבריאה ומנוחת הנפש כתוצאה מיציאה לחופש בחו"ל מוגדרים כמצווה. משום שהגמ' אומרת שטיול לחו"ל אסור בכל אופן, ואינה מחלקת חילוקים מעין אלו. בכל אופן, נראה שיש לעשות ככל יכולתנו, ע"מ להשוות תנאי הנופש בא"י לתנאי הנופש בחו"ל, כגון: שיפור תנאי המלונות בא"י, השוואת מחירים ועוד כהנה וכהנה. ע"מ שלא יוכל אדם לומר איני יכול לנפוש בא"י, אלא בחו"ל, וממילא תהיה לו אפשרות לצאת לחו"ל, בהיתרם של הפוסקים המתירים לצאת לנופש בחו"ל. באופן זה, נראה שגם הפוסקים הנ"ל, לא יתירו יציאה לנופש בחו"ל, מהסיבה הפשוטה, שגם אם נגדיר זאת כמצווה, כאשר יכול אדם לקיים מצווה זו בא"י, יהיה אסור לו לצאת לחו"ל כפי שהוכחנו לעיל. ובכך, נסייע בהעלאת קרנה של מצווה כה חשובה, כמצוות ישוב א"י ואי יציאה ממנה.
- הגמ' במספר מקומות, מביאה את מחלוקת התנאים בעניין רמות קדושת הארץ בא"י. התנאים נחלקו האם קדושת כיבוש ראשון של יהושע בן נון בכניסתו לא"י, חלה גם לאחר חורבן בית המקדש הראשון, או שמא, לאחר החורבן בטלה הקדושה. עוד נחלקו התנאים, בהנחה שקדושה ראשונה התבטלה, האם כאשר עזרא הסופר עלה מגלות בבל, וקידש שנית חלק מהמקומות שנכבשו ע"י יהושע בן נון, אם קדושה זו חלה גם לאחר חורבן בית המקדש השני עד עולם, או שאחר החורבן גם קדושה זו בטלה. מדברי הרמב"ם עולה, וכן נראה מדברי רוב הראשונים והאחרונים להלכה, שקדושת כיבושו של יהושע - "קדושה ראשונה" בטלה אחר חורבן הבית. לעומת זאת, קדושת עזרא - "קדושה שנייה", קדושה לעולם. הרמב"ם בהלכות בית הבחירה מחלק חילוק מהותי וחשוב, בין קדושת השראת השכינה במקדש, שלדעתו מעולם לא בטלה מאז בניית בית המקדש הראשון, לבין קדושת א"י לעניין מצוות התלויות בארץ, שלעניין זה רק מקומות שהתיישבו בהם עולי בבל - "קדושה שנייה" הינם קדושים, אך א"י שהתקדשה רק בקדושת כיבושו של יהושע, לא חלים בה מצוות התלויות בארץ. חילוק זה של הרמב"ם מותר שאלה, מה יסבור הרמב"ם בעניין קדושת א"י, לעניין מצוות ישוב הארץ. בעל הכפתור ופרח מבין להלכה, שקדושת א"י לא פגה לעולם, מאז ההבטחה לאבות על נתינת א"י לעם ישראל. ממילא כל א"י קדושה בקדושת א"י, החילוק בין קדושה ראשונה לקדושה שנייה הינו רק בעניין המצוות התלויות בארץ. נראה שבדעה זו גם הולך הרמב"ם, הסובר שרמות הקדושות שייכים רק במצוות התלויות בארץ, אך כל מה שקשור לקדושה והשראת שכינה, כפי שאומר הוא בעניין המקדש, ונראה שה"ה בעניין מצוות ישוב א"י, הנובעת מכח השראת השכינה בא"י, קדושה ראשונה לא תמה. לעומת שיטה זו, קיימת שיטת התוס', הטוענת שאכן קדושת א"י לא פגה לעולם, אך כל עוד לא חלים מצוות התלויות בארץ, באזורים שנכבשו רק ע"י יהושע בן נון, ממילא למרות שקיימת קדושה אזורים אלו, אין קדושה זו כקדושת א"י, שחלים בה מצוות התלויות בארץ בשלמותם, היינו מקומות שנכבשו ע"י עזרא-קדושה שנייה.
- בעניין החלת קדושת א"י על מקומות נוספים, מעבר לגבולות ההבטחה לאבות, נחלקו בגמ' אם "כיבוש יחיד" נחשב כיבוש או לא. הראשונים מבינים שהלכה כדעה שכיבוש יחיד אינו נחשב כיבוש, היינו לא מכיל קדושה. בהסבר מהותו של כיבוש יחיד, אמרו רוב הראשונים שנחשב ככזה, רק אם חסרים בו אחד משני הגורמים: כיבוש לצורך כלל ישראל ולא לצורך יחיד זה או אחר, כפי שהיה בימי דוד המלך שכבש את סוריא. כ"כ כיבוש זה צריך שיתבצע רק לאחר כיבוש כל א"י, כפי שמצונו ה' לרשת ולשבת בכל חלקי א"י. כאשר שני הגורמים הללו מתקיימים בכיבוש זה, אע"פ שהינו מחוץ לגבולות א"י הקדושה, חלה עליו קדושה כקדושת א"י לכל דבר. עוד נראה מדברי הפוסקים שכיבוש זה של שטחים מחוץ לגבולות ההבטחה לאבות, נחשב כמלחמת רשות בלבד, משום שאין ציווי לכבוש שטח זה. מכיוון שכך, צריך אישור לפני היציאה לכיבוש זה של סנהדרין הגדולה. לעומת זאת, כל כיבוש של חלקי א"י בתוך גבולות ההבטחה, לא מצריך דבר. שהרי גם מה שמשמע מהרמב"ם, שיש צורך בכיבוש רבים, היינו דווקא לעניין מצוות התלויות בארץ, כמובא בדבריו, אך לעניין מצוות ישוב הארץ חלה על כל האזורים בתוך גבולות ההבטחה לאבות, מצוות ישוב א"י לכל הדעות. וכ"ש שמלחמה של עם ישראל על אזורים אלו, לא מצריכה סנהדרין גדולה, מפני שהינה מלחמת מצווה של כיבוש

א"י, שנצטוונו לרשת אותה בכל מרחביה, עד קצה גבולות ההבטחה. עוד נראה שאפילו אם נכבוש או נתיישב בשטח זה, שהינו חלק מא"י שנכבש ע"י יהושע- קדושה ראשונה בלבד, לפני שכבשנו את כל א"י הקדושה גם לעניין מצוות התלויות בארץ- קדושה שניה, אין בכך חיסרון כלל, שרק בכיבוש של החלת קדושה נוספת יש צורך בכיבוש א"י כולה לפני כן, אך באופן זה אנו מצווים לכבוש את כל שטחי א"י עד קצה גבולות ההבטחה במידה שווה. ממילא, מצווה להתיישב לכבוש מקומות אלו, אף במידה וטרם התיישבנו בכל חלקי א"י הקדושים בקדושה שניה.

• בטעם איסור היציאה מא"י מובא ברשב"ם, שהאיסור נובע מכך שמפקיע עצמו ממצוות. יש שהבינו שכוונתו ממצוות התלויות בארץ. דעה זו קשה, שהרי יוצא מהבנה זו שכל קדושת א"י נובעת ממצוות התלויות בארץ, ואין לה קדושה עצמית. וכבר הוכחנו בעבר, שזהו יסוד דברי ר' חיים המובא בתוס'. כפי שהסברנו, בגלל הבנה זו אמר עליו המהרי"ט שוודאי תלמיד טועה כתב שיטה זו, ולא ר' חיים. משום שאמירה זו, שכל מצוות ישוב הארץ תלויה רק במצוות התלויות בארץ, מהווה סתירה לכל הפסוקים הרבים בתורה, המצווים אותנו לרשת את הארץ, ולשבת בה, בלא כל אזכור של מצוות התלויות בה. אם כן, למה לשוות לדברי הרשב"ם דעה כה דחיה מההלכה, שאף אמרו הפסוקים שתלמיד טועה כתב שיטה זו. בפרט שהרשב"ם רק אמר שאסור לצאת מן הארץ, משום שמפקיע עצמו מן המצוות, ולא פרט אלו מצוות, ממילא אין כל סיבה להסביר כדברים הנ"ל בדעתו. בנוסף לכך לכאורה מי שגר בא"י, לא בהכרח מקיים מצוות התלויות בארץ, שהרי מי שאינו חקלאי, או עוסק בשיווק ירקות, ואינו אופה לחם, אין לו שום נגיעה במצוות אלו כלל. עוד ניתן לתמוה על שיטה זו, שלפיה יצא דין מחודש שלא מצאנו לו חבר בראשונים. יוצא מכך, שאדם היוצא וגר מחוץ לגבולות א"י שהתקדשה בקדושה שנייה, לחלקי א"י בגבולות ההבטחה, כגון: כאשר גר מדרום לאשקלון, או בצפון רמת הגולן וכדומה, נחשב כיוצא לחו"ל. שהרי מצוות התלויות בארץ לא חלות שם. אולם כפי שראינו לעיל, לכל הראשונים ישנה מצווה להתגורר בא"י כולה, כולל באזורים שמחוץ לקדושת עזרא הסופר. אם כן, למה לשוות את דברי הרשב"ם כדעת יחיד. אלא נראה, שהיציאה מא"י לחו"ל האסורה בגלל ההפקעה מן המצוות, לדברי הרשב"ם, הינה הפקעה ממצוות כיבוש וישוב הארץ, שאותם מקיים כל איש מישראל היושב בא"י.

• למרות שההבנה שדחינו בדברי הרשב"ם, עדיין יש מקום לומר, שלפי דעת התוס' הנ"ל, אע"פ שאדם המתגורר בכל שטחי א"י באשר הם, מקיים מצוות ישוב הארץ, מ"מ ישנה עדיפות להתגורר דווקא בשטחי א"י הקדושים בקדושת עזרא- קדושה שנייה. שלדבריהם, קדושה ראשונה, שלא חלים בה מצוות התלויות בארץ, הינה חו"ל ביחס לקדושה שניה. אם כן לכאורה, אין עדיפות לגור במקומות כמו: הערבה הדרומית, גוש קיטף טובב"א וכדומה. ממילא ראוי לכאורה לומר לכל אותם מתיישבים, אשר גרים במקומות רחוקים אלו, שאינם מקיימים מצוות ישוב א"י לכתחילה, אלא רק בדיעבד. שהרי ישנו מספיק מקום לכל היושבים באזורים אלו, גם בחלקי א"י שחלים בהם מצוות התלויות בארץ, ע"כ שם עיקר מצוות ישוב הארץ לכתחילה. נראה שאין הדבר כך כלל. למרות שלדעת התוס' מצוות ישוב הארץ במקומות אלו הינה פחותה לכשעצמה, אולם כפי שהסברנו בעבר, מצוות ישוב הארץ וכיבוש הארץ הינם תלויים זה בזה, ובמקום שלא יהיה נקודת ישוב, לא יחזיק גבול מעמד. לא די בנקודה צבאית ע"מ להחזיק גבול. ממילא אנשים הגרים במקומות אלו מקיימים גם מצוות ישוב הארץ במקומותיהם למהדרין, לפי הכפתור ופרח האומר שכל קדושת א"י שווה לעניין מצוות ישוב הארץ, וגם לתוס' מגנים בגופם על שאר חלקי א"י, הקדושים בקדושה מלאה של קדושה שנייה. מקור לדברים אלו נמצא, בהיתר לצאת למלחמה בשבת על עיר היושבת בגבול, אפילו אם באו עליה גוים רק על עניני מזונות, למרות שבשאר המקומות אין מחללים שבת על מצב זה. רש"י מסביר שהטעם לכך הינו, שאם יכבשו עיר זאת יהיה לאויבים נח לכבוש את כל א"י, ממילא בישובה של עיר הספר הזו מתקיים כל ישוב הארץ כולו. נראה שבימינו אנו מבינים את יסוד דברי גמ' אלו, אשר טילים מעופפים בכל רחבי הארץ בעקבות נסיגה מישובי ספר... מתוך הבנה זו עולה, שגם מרגל הנמצא במדינת איוב, או שגריר של ישראל אשר גר לצורך כך בחו"ל, מקיימים אף הם מצוות כיבוש וישוב א"י. משום שבזכותם א"י מיושבת ומתזיקה מעמד. אע"פ שהם רחוקים פיזית ממקום קדושת א"י אלפי קילומטרים. ניתן להוסיף על הנקודה הנ"ל ולומר, שהרי אנו מצווים לרשת ולשבת בכל חלקי א"י, וכך גם יקרה בוודאות, כאשר יבוא משיח צדקנו. ממילא אותם אלו היושבים בערי הגבול, אשר מעבר לקדושת עזרא, מתחילים כבר את מצוות כיבוש הארץ כולה. לכן ישנו אינטרס לאומי ממדרגה ראשונה, שישבו ויאחזו במקומותיהם, חרף כל הקשיים העומדים בפני עיירת גבול, קשיים ביטחוניים וכלכליים כאחד. ע"פ דברינו נראה, שלא רק שהיושבים במקומות אלו מחוץ לגבול קדושה שניה מקיימים מצוות ישוב הארץ וכיבושה כמו כל שטחי א"י הקדושים בקדושה שנייה, וחלילה אין בישיבתם שם משום ירידה מא"י לחו"ל המותרת רק באופנים מסוימים כדלעיל. אלא, מבחינות מסוימות, מצוותם אף גדולה, ובעלת אינטרס לאומי גדול מהיושבים במרכזה של א"י, בגלל היותם עיר ספר המגנה על כל יישובי א"י, וכן משום שמתחילים הם את השלמת הכיבוש נוסף של כל חלקי א"י, כפי שציוונו ה' יתברך. אי לכך מוטל על מקבלי ההחלטות, להגביר את המשאבים הביטחוניים למקומות אלו, ואת התמריצים

הכלכליים, ע"מ שאנשים יגיעו ויגורו במקומות אלו. וחלילה לא לתת להם את ההרגשה, שכביכול מקיימים הם את מצוות ישוב הארץ ברמה נמוכה יותר, מאלו הגרים במרכזה של א"י.